

RƏFİQ CƏFƏROV

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

KÖNÜL RİZVANOVA

rafiq@mail.ru

DİL DƏRSLƏRİNDƏ TƏDRİS-TƏLİM PROSESİNDƏ MOTİVASİYA VƏ TOLERANTLIQ DƏYƏRLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Açar sözlər : kommunikasiya, şifahi niqt, kontekst.

Key words : communication, oral speech, context.

Ключевые слова : коммуникация, устный речь, контекст .

Hazırda digər sahələrdə olduğu kimi təhsil sistemində də əsaslı istahatlar aparılır, təhsilin humanistləşdirilməsi, demokratikləşdirilməsi , inkişaf etmiş dünya dövlətlərinin təhsil sisteminə inteqrasiyası istiqamətində işlər görülür. XXI əsr şəxsiyyətin formalaşmasında intellekt, yaradıcılıq, fərdiyyətçilik, tolerantlıq əsəi kimi dəyərləndirilir Yaradıcı təfəkkürün inkişafı, həmrəylik, müstəqillik cəmiyyətin demokratikləşdirilməsindən, şəxsiyyətin inkişafından və onun vətəndaş kimi formalaşma səviyyəsindən asılıdır . Yalnız yaddaşla, yəni aktiv və passiv yaddaşaxlama ilə tələb olunan bütün informasiyaların öhdəsindən gəlmək mümkün deyildir. Ona görə də tədris-təlim prosesində təfəkkür fəaliyyətinə geniş imkanlar yaradılmalıdır. Fəal təlimdə tələbə zəruri biliklərə hazır şəkildə deyil, müstəqil yiyələnir;təlimin optimallaşdırılması nəticəsində tələbənin təşəbbüskarlığı, təlimə, program materialına marağı artırır və təlim prosesinin fəal iştirakçısına çevrilir; dərstdə tələbənin öyrənmə fəallığı artır, təlimin səmərəsi yüksəlir;mexaniki yaddaş öz yerini təfəkkür əməliyyatlarına verir;tələbə bilikləri konkret məsələlərin həlli prosesində dərk edir;müəllim tələbələrin biliklərə yiyələnməsində fasilitator rolunu oynayır;mexaniki yadda saxlamadan fərqli olaraq məlumatın dərk edilməsinə və ondan yaradıcı şəkildə faydalanmağa üstünlük verir, tələbənin şəxsiyyətinə hörmətli münasibət , onun təşəbbüskarlığına, müstəqilliyinə geniş meydan vermək onun öz qüvvəsinə inamını artırır. Dərsi 7 hissəyə bölmək olar: 1. Motivasiya; 2. Tədqiqatın təşkili; 3. Məlumatın mübadiləsi; 4. Məlumatın təşkili; 5. Nəticələrin çıxarılması; 6. Tətbiqetmə; 7. Qiymətləndirmə və ya refleksiya. Motivasiya - yəni müəllim tərəfindən problemin qoyulması, tələbə tərəfindən fərziyyələrin irəli sürülməsi deməkdir. Fəal dərs motivasiya ilə başlanır. Motivasiya-tələbədə dərsə aid olan maraqdır. Motivasiyanın rolu şagirdi maraqlandırmaq, onun diqqətini cəlb etmək və onu aktiv təlim

fəaliyyətinə təhrik etməkdir. Məsələn, suallarla motivasiya; səkillə motivasiya; inteqrasiya ilə motivasiya; mövzunun adını suallarla almaq; şəkildə nə görürsən?; mövzu haqqında film, şeir demək.

Tədqiqatın təşkili - müəllim problemin hall istiqamətində sinifə iş tapşırır. İş cütlüklərdə fərdi, bütün sinifli, qruplarla aparıla bilər. Müəllim mövzuya və verəcəyi tapşırığa uyğun iş forması seçməlidir. Məlumatın mübadiləsi - bu deməkdir ki, tədqiqat işini şagirdlər (iş formasından asılı olaraq qruplarda və ya cütlüklərdə) öz aralarında verilən tapşırıqla əlaqədar fikir mübadiləsi edirlər. Məlumatın təşkili - bu zaman tələbələr (cütlüklər və ya qruplar) öz aralarından qrupun tapşırıqla əlaqədar ümumi fikrini seçdikləri lider vasitəsilə müəllimə çatdırırlar. Nəticələrin çıxarılması - müəllim məlumatları topladıqdan sonra tədqiqat işi ilə əlaqədar yalnız fikirlər varsa, lazımı istiqamət verib, ümumi nəticə çıxır. Təbiiqetmə olda olunan biliklərə əsaslanaraq, müəllimin verdiyi tapşırığın sinifdə və ya evdə yerinə yetirilməsidir. Qiymətləndirmə və ya refleksiya - dərslin hər mərhələsində aparıla bilər. Fəal dərslin üstünlüyü ondadır ki, tələbə əməyinin ağırlıq mərkəzi ev işi olmalıdır. Bu zaman tələbələrdə: fərdi yaradıcılıq bacarığı öyrənmək qabiliyyəti effektiv inkişaf etdirilir; hadisələri tədqiq etmək bacarıqları formalaşır; eksperiment prosesində nəzəri nəticələr çıxarılır; hadisələri modelləşdirmək bacarıqları formalaşır;

Tədris - təlim prosesinin əsasənə təkil edən və bir-birilə əvəz əlaqədə olan - məqsəd, məzmun, forma, metod, əsul və vasitə kimi komponentlərin ümumi vəzifəsi fəal təlimin məvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsini təmin etməkdir. Təbiiqetmə tədris işə müəllimin vəzifəsi tələbələrə bu prosesə cəlb etməkdir. Fəal tədris əsulunu tətbiq edən zaman hər hansı bir kizik element də onun keyfiyyətli alınmasına kömək edə bilər. Əlbəttə, ilk növbədə auditoriya dəzgən təkil edilməlidir - o iyoqlə, təmiz olmalı, bədən texniki avadanlıqlarla təchiz edilməlidir. Kezilərək müvzu ondan əvvəlki mərhələdə müəllim tərəfindən bir daha elan edilir və tələbələrə hazırlamaq əyn mətəyon tapıoerqlar verilir. Mərhələ zamanə məqsədə çatmaq əyn nəzərdə tutulan müvzu, müvzunu əhatə edən plan və istifadə ediləcək ədəbiyyat və mənbələr elan edilir. Onun ardınca müəllim tərəfindən müvzunun qısa məzmunu təqdim edilir, çunki tələbələr artıq müvzunu hazırlayıblar. Müəllim tələbələrə məyyən istiqamətlər və izahatlar verir. Məqsədə çatmaq əyn müəllim və tələbələr tərəfindən interaktiv əsullar seilir, lazım olan məyyənledirilərək elan edilir və start verilir. Bu əsuldən istifadə edilən zaman məyyən metodlara əstənlək verilir. Onlardan müvzunun məxtəlif aspektlərdən məzakirəsi, intervyular, sual cavab sessiyaları, problemlə bərlə tədris materiallarından istifadə təsir güstərə biləcək effektiv suallar, oyunlar, qruplarla iş (bəyək və ya kizik qruplarda iş ola bilər), debatlar, müvzudan əsli olaraq əyani vəsaitlərdən istifadə (ayani

vesaitlər məxtəlif ola bilər- xarita, disk, fərdi zökılan rəsmlər, cödvəllər, xronoloji cödvəl və s.), məxtəlif kompüter proqramlarından istifadə və s. ola bilər. Bu metodlardan müvzunun məzakirəsi zamanə, qarışya qoyulan məqsədə çatmaq və nəticə əldə etmək üçün istifadə edilə bilər. Məqsədə çatmaq üçün bədən icarə nəzarət edən, yol göstərən və iştirakçılara həvəsləndirən məəllim isə fasilator rolunu oynamaləddər . Bu metodların izahətə metodiki ədəbiyyatda belə verilir: Məzakirələr dedikdə məəllim tərəfindən dolayısı yolla və ya bilavasitə bələdzilik yolu ilə tələbələr arasında aparılan söhbətlər nəzərdə tutulur. Intervyular müvzu ilə bərlə tələbələrin obyektiv və ya subyektiv fikirlərinin çyrənilməsidir . Sual - cavab sessiyalarə məəllim - tələbə və ya tələbələrin üzləri arasında məyyən yeni məlumatlar əldə etmək üçün tətbiq edilir . Problemləri bərlə tədris materiallarından asasan əyani vəsait kimi istifadə edilir və bu da müvzunun mənimsənilməsi üçün məxtəlif məəlliflərin fikirlərindən istifadə üçün imkan yaradır. •Təsir göstərə biləcək effektiv suallardan əks tərəfdən müvzu ilə bərlə lazəm məlumatlarə əldə etmək üçün istifadə edilir . •Büyük qruplarda isə əsasən qərar qəbul etmə, xüsusi də alternativ qərarların və onların nəticələrinin məzakirəsi zamanə istifadə olunurKizik qruplarla isə auditoriyada , xüsusi də zəif auditoriyalarda aparilir . Qrupların üzüsü kizik - iki nəfərdən ibarət olmaləddər . Qrupun qarışısına aydın məqsədlər qoyulmalı və tapşırıq hər mərhələsi və nəticələr tam aydın əkilda tələbələrə izah edilməli, həvəsləndirmək üçün ərait yaradılmaləddər. Debatlara qarşı tərəflərin mövqelərini bildirmələri, sorğu - sualla, iki tərəfin müdafiəsini və mövqelərini inkar etmək daxildir. Bu üsuldən hər hansı problem haqqında ziddiyyətli fikirlər mövcud olduqda və bu fikirlər tam aydın olduqda həmin ziddiyyətli fikirləri dostcasına təqdim etmək üçün istifadə edilir.

Debat təşkil edilən zaman təşkilatçı (biz onu moderator da adlandırma bilər) iştirakçılarını iki qrupa ayırır və ona simvolik ad da verir. Bu qruplara ayırma iştirakçılarının öz istəkləri və ya çəkiliş yolu ilə ola bilər . Mövzudan asılı olaraq əyani vəsaitlərdən istifadə (əyani vəsaitlər müxtəlif ola bilər xəritə, disk, fərdi çəkiliş rəsmlər, cədvəllər, internetdən çıxarılmış məlumatlar və s.) adətən vizual görüntü yaratmaq məqsədi ilə edilir . Bu müvzunun mənimsənilməsi üçün ən effektiv vasitələrdən biridir . Əyani vasitə ümumi proqram əsasında və ya şəxsən hazırlana bilər. Müxtəlif kompüter proqramlarından istifadə fəal təlim üsulunu zənginləşdirən elementlərdən biridir . İnnovasiya sistemindən istifadə müasir təhsildə beynəlxalq standartlar deməkdir. Elektron vasitələrdən istifadə etmək üçün ilk növbədə müəllimin kompüter bilikləri olmalı və o, onlardan istifadəni bacarmalıdır. Proqramlar içərisində Power Pointa önəm verilir. Məhz bu proqram vasitəsilə müəllim mövzuya uyğun müəyyən slaydlar hazırlayaraq vizual görüntü yarada və əyani vasitə kimi ondan istifadə edə bilər .Tələbələr

eşitdiklərini vizual gördükləri zaman mövzu daha aydın ve marağı olur. Power Point programı interaktiv üsulla keçirilən məşğəlbərdə tələbənin mövzuya tənqidi yanaşmasını və beyin hücumunu İnkışafətdirmək üçün çox vacib bir vəstadır [3 s.781 Yuxanda sadalanan metodlar fəal təlim üsulunun tədrisi üçün çox vacib elementlərdir. Xüsusi ilə Power Point proqramından interaktiv üsul kimi istifadə edərək mövzunun təbqdim edilməsi məşğələləri daha da maraqlı və cəlbədicidir. Müasir dərşin əsas cəhatlərindən biri tələbələrənin allığıdır ki, buna da interaktiv (fəal) təlim metodlarından istifadə etməklə nail olmaq mümkündür. Bu metodlara əsasən iş forması müəyyən edilir: fərdi, cütələr, böyük və kiçik qruplarla iş daha əlverişlidir. Tələbə ünsiyyət prosesində özünü daha yaxşı dərk etdiyinə görə istər qrup, istərsə da cütələrlə işdə fəallıq, tələbələrənin fəaliyyətində bir-biri ilə əməkdaşlıq, yaradıcılıq, qarşılıqlı münasibətlər formalaşır. Müəllim dərş formasını seçərkən tələbələrənin marağını nəzərə almalıdır. Bugün dərşdənkənar mühidə mövcud informasiya vasitələrindən fəal istifadə edən tələbə dərşda onlar üçün maraqlı olanları görmək istəyir Bunun üçün muəllimin İKT - dan yüksək istifadə etmək bacarığı olmalıdır. Həm də bu texniki təminatı lazımi materiallarla zənginləşdirməyi bacarmalıdır. Başqa sözlə desək, mövzuya uyğun resursları seçməlidir ki, bu resursların da rəngarəngliyi dərşin maraqlı keçməsinə, qarşıya qoyulan məqsədə nail olmağa imkan yaradacaqdır. Belə dərşlərdə həmçinin digər texniki təminatların olması dərşin səmərəliliyini artırır.

Ədəbiyyat :

- 1.Raz, H. The Crucial Role of Feedback and Evaluation in Language Curriculum Development. RELC Journal 15
- 2.Richards, J. C. 1984. Language Curriculum Development. RELC Journal 15(1):1-29
- 3.Riley, P. 1989. Keeping Secrets; ESP/ LSP and the Sociology of Knowledge. In European Journal of Teacher Education. Vol. 12, pp. 69-81.
4. Savignon, S. 1983. Communicative Competence: Theory and classroom practice.

**R.Djafarov,
K.Rizvanova**

On the comparative analyses of traditional and student-centred ways of ELT
Summary

The article deals with the comparative analyses of traditional and student-centred ways of ELT. Today the main goal of teaching and learning foreign

languages in the global world is developing language learners' ability to use the target language for communication. The main aim of State program is to form a unique national education by means of ICT and provide qualitative educative opportunity in order to integrate into worldwide education system.

The process of teaching English should be based on the communicative functional approach to teaching languages. The author tries to detect and describe the ways on this problem. The whole process of teaching speech should be goal oriented systematic. One of the main goals of language learning is too acquire the ability to communicate effectively.

**Р.Джафаров,
К.Ризванова**

К вопросу о сопоставительному анализу к традиционные и современные методы на преподавании иностранного языка

Резюме

В данной статье рассматриваются К вопросу о сопоставительному анализу к традиционные и современные методы на преподавании иностранного языка . Здесь говорится о необходимости внесения радикальных изменений в существующую систему обучения устной речи на иностранном языке . Основной целью Государственной программы является формирование единой общенациональной среды образования путем внедрения и использование современных информационно - коммуникативных технологий и обеспечением возможностью качественного образования , а также создания условий для интеграции государственной системы образования в мировую систему образования . Процесс английскому языку целом и процесс обучения речи должен базироваться на коммуникативно функциональном принципе . Обучением устной речи должно носить целенаправленный , системный , поэтапный характер , что будет содействовать повышению эффективности вности данного процесса . Одной из основных целей изучения языка является облаление умением эффективно общаться на изучаемом языке .

Rəyçi: Yusif Süleymanov
Filologiya qzrə fəlsəfə doktoru,dosent.